

№ 12 тәжірибелік сабақ.

Тақырыбы: «Айман-Шолпан» жыры

Сабақтың мақсаты: «Айман-Шолпан» жыры туралы мәлімет алу.

Негізгі сұрақтар:

1.«Айман - Шолпан» жырының шығу, жариялану тарихы

2. Жырды нұсқалары, алғаш зерттеушілер

Тапсырма: Жырдың тарихи, халықтық негізде тууы және ауыз әдебиетінің басқа түрлерінен ерекшелігі нұсқаларының болмауы. Жырдың қазақ өміріне жаңа қоғамдық қатынастардың ене бастауын елестетуі.

Тапсырманы орындау бойынша әдістемелік ұсыныстар: Жырдағы мысқыл, сатираның қолданысы. Образдардың жасалу ерекшелігі. Жырдың көркемдік ерекшелігі, құрылысы, стилі, тілін талдау.

Талдау (анализ) - көркем шығарманы тексергенде қолданылатын тәсіл. Шығарманы әр қырынан алып қарастырып, оның қасиет ерекшелігін, жеке бөлек-бөлшектеріне тән өзгеше сипат белгілерді арнайы зерттеп, танып-білу. Айталық, шығарманы идеялық мазмұн, тақырыпты баяндау ерекшеліктері тұрғысынан, немесе, сюжеттік, композициялық құрылысы, жанрлық сипаты жағынан талдауға болады. Сондай-ақ, кейіпкерлердің характерін бейнелеу принциптері тұрғысынан, сөздік, тілдік құралдарды пайдалануы, егер поэзиялық шығарма болса ырғақтық интонациялық өзгешеліктері, әр түрлі шумақ, тармақ, ұйкастарды қолдану жағынан талдауға болады. Шығарманы осындай бірнеше қырынан тексергенде жеке ерекшеліктердің өзіндік сипат белгілерін де олардың бір-бірімен байланысында аңғаруға мүмкіндік бар. Әрине, шығарманы боршалап, бөлшектеп, талдап қарастырғанда оның мағыналық көркемдік бірлік тұтастығынан туатын әсері бір сәт әлсірейді. Оның есесіне шығарманың құрылыс-бітімін-дегі әншейінде көзге түспейтін, байқала бермейтін сипат белгілері айқын танылады. Ал оларды көре білу, түсінудің шығарманы тұтас қабылдағандағы алатын әсерімізді толықтырып, байыта түсетіні сөзсіз. Олай болса Талдау дегеніміз - жеке қасиет ерекшеліктерді арнайы қарастырып, танып білу арқылы бүтінді айқын сезінуге себін тигізетін, соған қызмет ететін тәсіл. Әдетте шығарманың ерекшеліктері, іріліұсақты бөлшектері, олардың өз алдына оқшау тұрғандар сипат-белгілері көбірек көзге түседі, оларды байқау жеңілрек болады. Ал енді сол бөлшектердің шиеленісе байланысуынан, жалғастық үйлестігінен туатын шексіз мол жаңа сапалы өзгешеліктерді, үндестік, бірлестік белгілерін, жаңаша мағынаәсерлерді қаншама тебіреніп сезінсек те талдап көрсету, танып білу, айтып жеткізу қиынға соғады. Өйткені қандай да жеке айшық, бөлшектің өзіндік бастапқы тұрақты сипат белгісін байқау бір нәрсе де, ал олардың біте қайнасып бірігуі, өзара жанасып байланысуы негізінде пайда болатын туынды сипат белгілерді көріп білу екінші нәрсе. Ол үшін сансыз бөлшектердің бір-біріне сәуле беріп, әсер етіп, мағыналық, көркемдік сапасы күбылып, өзгеріп шығатын қалпын жақсы сезініп, ұтып түсіну керек. Әдеби шығарманы талдау үшін, көркемдік қасиет-белгілерін нақтылы сипаттап беру үшін қалай да оның өзгешелік-ерекшеліктерін түгелдей де,

жекелеп те ашып карау керек. Әдеби шығарманы қай тұрғыдан алып талдағанда да (айталық тақырып, сюжеттік желі, композициялық құрылысы, тіл кестесі) онын жеке бөлім-бөлшектерін (компоненттерін, сипат ерекшеліктерін) айырып ажырату үшін жүйесін тауып, бір-бірімен қабыстырып жалғастырып бөлшекті бүтінмен ұштастыра қарастыру шарт. Әдеби шығарманың көркемдік, тілдік нақтылы ерекшеліктерін зерттегенде, ұсақ, көзге түсе бермейтін сипат белгілерге зер салғанда, сол арқылы көркем шығарманың бойындағы, құрылыс-бітіміндегі зор мәні бар қасиеттерін айқынырақ бағдарлауға ұмтыламыз, әлгі көркем туындыны немесе оның комақты бөлшектерін түгелдей сипаттайтын өзгешеліктерді аңғаруға ұмтыламыз. Жеке белгі-сипаттарды ажыратып талдағанда, бөлшектердің қоспа жігін еппен ашып жүйесін тауып, саралап, айшығы көп өрнектің арқау жібін үзіп, ыдыратып алмау керек. Шығарманы талдағанда оның көркемдік қуатынан толық өсер алатын өткір сезімталдық қандай қажет болса, шығарманың құрылысындағы мазмұн мен түрдің біріккен тұтас бітім-тұлғасындағы қат-қабат байланыстарды, сипат белгілерді көре білу де сондай қажет. Сонда ғана Талдау қисынды, ұтымды болады және тек серіп отырған шығарма жүйесіні біртұтастығын көріп-білуге, сезінуге, түсінуге яғни синтез жасауға те ық мүмкіндік туады.

Дайындалуға арналған сұрақтар:

1. Жырдың образдары
2. Көркемдік ерекшелігі, стилі, тілі

Есеп беру түрі: әдеби талдау, үзінді жаттау.